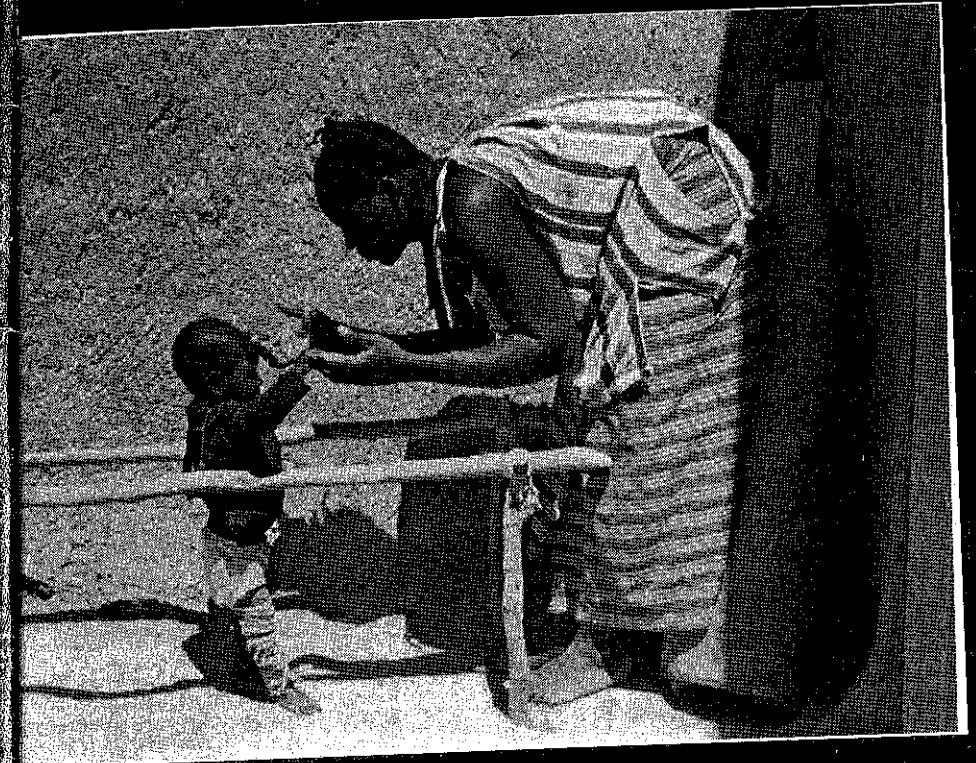

Samba Kullibali
(Pierre PROVOOST)

Ansabana be n don na... Ne ka kan ka mun ke ?

Sabanyoro gridinateri la: Jamana gafe sabanyoro
Ndogjuru sira 29 62 89 —BP 20 43 Bamako (Mali)
Ilabugunbaga Jamana gafe labugunyoro
A labugunna Mali la

Sanba Kulibali
(Pierre PROVOOST)

Sensabana be n den na... Ne ka kan ka mun ke ?

Ɗegenw : Sanba Kulibali
Nataliye dilanbaga : Modibo Sidibe

Jamana gafe dilanda
Bataki kesu 2043 Bamako (Mali)
Negejuru : 29 62 89 - Fakisi : 29-76 39

Depo legal 1999 san kalo 3 filanan
Mali jamana ka gafemarayoro Bamako
Gafe gale bosan 1999
Jamana gafedilanda
ISBN 2-910454-68-1

A yamaruya te jamana si bolo ka gafe bee walima a fan do labugun, k'a seben, k'a bayelema, k'a ben a hakilinan taabolo ma. Seben in bayelemani, sira o sira fe, ka soro a tigiya sebentigiw ka yamaruya t'i bolo, o konnen don.

Edition Jamana

DAKUNW

Ɔbɪla	4
Kuma dabon	5
I - Ɔfɔli sensabana kan	6
A - Sensabana ye mun ye ?	6
B - Mɔgo be se k'i yɛɛtanga cogodi ka bo sensabana ma ?	6
C - Sensabana be sɔro cogodi ?	7
D - A be dɔn cogodi ko sensabana be mɔgo la ?	9
E - Mulukuli	10
F - Mulukuli - Bukuru jali - Daboloyɛɛma	11
II - Sensabana furakeli	13
A - Sensabana ladonni	13
B - Furakeli cogoya werew	18
Kunceli	20

Nebila

Ɔetaani-jamanaw kono, san o san, denmisen 275 000 de be sensabana lasoro. Bana in de ye muluku sababu folo ye faantan jamanaw kono.

San o san, bana in be maa 5 fo maa 10 de mine 100 000 sere la diɲe sigida lakanabaliw kono.

Fen min dun ye Ɔono kubeda ye, o hake sera 61 de ma (hake 42/68 000 sere la) san 1988, fo ka se nowanburukalo sali ma. Keneya baarada fanga donni barika bonya n'a ta o ta sensabana kunben bolociw keli la, hali bi, bana in be soro an ka jamana mara caman kono...

Ɔon de ma denmisen ninnu ni baliku ninnu ye nunuma na wali-ma ka yaala nabara-wotoroninw kono Bamako ni dugu misen caman wreɓw kono ?...

Nin folenw de ye gafe in laboli sababuya.

Kuma dadon

San nata caman were kono tugun, sensabana be ke an ka jamana kono geleyakoba do ye.

O kanma, a ka kan ka fo ani ka seben ko :

1° Sensabana te dakan jugu ye.

2° Boloci de be se ka mogo tanga sensabana na.

3° Fura jonjon te sensabana na.

4° Ladonkonuman de ka kan.

5° O ladonkonuman, temesira fanba mineni se b'a bee ye.

Gafe in bokun de ye ka nefoli nogoman damado ke sensabana kan, bana in min ker'an siginogon ye n'an dun t'a don a nema.

O siratige la, ladilikan nogoman dow be di ketaw ni yerelabenbolow kan walasa :

- Ka bana in ka netaa bali an seko damajira la,

- Ka bana in ka mulukuli barika dogoya, nka gafe in t'a to maa k'i ban ka se dogotorow fana ma, bana in kunkan.

Gafe in kono ladilikanw nesinnen be maaw de ma folo, donniya te minnu na keneyako taabolo la.

Nka, keneya tigilamogow fana be se ka bilasiralikan jonjonw soro a kono.

Gafe in be nesin maaw maaw ma keren-kerenkennnya la, maa minnu ka baara b'a to u ni maa caman be don nogon na : lakolikaramogow, adamadenya sabati baarada tigilamogow, ladi-libagaw, taasira bee kono bilasirabaga ; politikimogow...

Ni nin nefoliw sera ka ke sababu ye ka maa kofolen ninnu galabu keneya banajugu in keleli la, o ro, gafe sebenbaga haju be mafa.

don sogoli ka ke den bangewaati i korɔ, ani den bangeli dogokun woɔɔ, ani den bangeli dogokun tan, ani den bangeli dogokun tan ni naani.

2°) Farikolo kono tangalan

Maa 100 o maa 100, sensabana be minnu na, maa kelenpe de be muluku. **A to maa 99 bee ta be ke temsenna farigannin ye. Nka o farigannin be k'a danma boloci de ye. A b'a to an farikolo b'a yerelajo sensabana ka maasiba korɔ** (A be banakelafenw dilan o kanma).

O farikolo ka yerelatanga de be wele ko "faantanw ka boloci".

Bana in b'an ka jamana fan bee. O ro, an be se k'a bisigi ko den hake %95 bee ye farikolo ka yerelatanga in sorɔ sanni u san 10 nan, k'o sababu ke bana in soroli folo ye. Nka, o tangasira ka gelen kojugu. Tins don, a kera sababu ye ka maa caman kisi. Nka o siratige kelen na a ye maa caman were lojuratoya fana u si to bee kanma ! O denmisenw de be nunuma banbali la an ka duguw kono. Cogo do kanma, an ka kan k'u walenumandon an ka senfila kan taama na...

3°) Sensabana bena ni mun fenw ye ?

Ka da bana in yere jensencogo kan, sensabana ka maa mulukulenw hake ka dogo.

- A ka fisa den bee ka tuguci (boloci) ka ke a nema ka s'u san 4 ma.

- A ka c'a la, sensabana be denw lasoro u kalo 6 n'u kalo 18 ce.

C - SENSABANA BE SORO COGO DI ?

1°) Sensabana banakise ni ka gelen kosebe.

A be sumaya kun kosebe. A be se ka balo kalo 4 ji kono. A be se ka balo kalo 6 bo la. Nka, perimaganati b'a faga ani kulori ni ozaweliji farimanba.

2°) Kenskan-yeleman

Sensabana banakise be adamaden farikolo de la folo. O b'a to banayelema be ke moggo ni moggo ce. Banakise b'an farikolo lasoro an da de fe. Banakise be bo an farikolo la bo fe. Bana soroli kalo 2 fo kalo 3 folo kono, banakise hake caman be banabagato bo la. N'o waati temena, yelemanifanga te soro bolabanakise hake la bilen.

3°) Laminifeyelemani :

Ji min rotinena sensabanato do bo fe, o ji be se ka sensabana lase denmisen werew ma, minnisira walima kolisira fe. Waati caman, denmisen b'a bo ke fan bee fe, ani k'a nunuma, k'a bolonkoninw don a da ani ka tulonge ke don o don denmisen werew fe, o b'a to an k'a don ko laminifeyelemani barika ka bon haali.

A ka kan fana kolosi ka ke walasa makonedingenw ji kana nogon lasoro (kolon ni negen) jiridenw ni nakofen keneduntaw fana be se ka bana in yelema mogow ni nogon ce, n'a y'a soro u kora ji rotinena na. Dimogow fana be se ka temesira bo bow ni dumuni ani denmisenw da ni nogon ce.

4°) Ko minnu be sensabana soroli teliya

Kinimakisi sogoli kelen be i n'a fo a be bana in donni nogoya farikolo la.

Fen o fen b'i n'a fo farikolo maasiba furakeliw ye, i n'a fo kanakuruw kuruw farali, o ka kan ka dabila bana in lakodanbawaa-tiw la.

5°) Mun ka kan ka ke ?

Denmisen min mana sensabana soro don, kolosili ka kan ka ke o ka dukonmogow fe, walasa bana kana jensen. O siratige la, u be se ka den ka bokeminen kerengerennen bila, ani ka den ka minen ronogolenw banakisew faga ni zaweliji ye. Kosafe sensabana kunboyoro lamini mogow walima bana in lakodanbawaa-tiw la, mogow ka kan ka nin taabolow matarafa. Olu ye :

- tegew ka ko ka je negennataawaati kofe, ani dumuniwaatiw ne, ani dumuniw labenwaati la.
- ka negenw banakisew faga ;
- ka dumuniw tanga ka bo dimogow ma ;
- ka jiridenw ni nakofen kene duntaw ko k'u je perimanganati la ;
- ka sogolifurakeli bee kon nonabila be soro minnu na, ani farikolo maasiba furakeli bee, minnu wajibiyalen te i koro.
- ka denmisenw ka bolociw ke f'u san 4.

D - A BE DON COGODI KO SENSABANA BE MOGO LA ?

Donsira folo :

- Farigan banbali
- Waati dow konoboli
- Tuma dow fono.

O waati o be se k'a ta tuma donin na ka se tile danmado ma. O waati la, kunpan be se ka na mogow la, n'a y'a soro sensabana don walima n'a y'a soro sumaya farigan don.

Donsira filanan

Muluku taamasenw be kunbo waati folo, taamasen folenw be tunu o yoronin kelen.

- Mulukuli bana kun kelen. Donin-doninko te.
- Farikolo yoro o yoro be muluku, o bee be muluku nogonfe yoronin kelen. O be ke tuma dow la tile 1 ni tile 2 kono. A be se ka ke su kelenko yere ye.

* O waati de la siga be bo a la ko sensabana de don.

Donsira sabanan

A ka c'a la, kunnogon danmado kofe senw pasaw (bu) be dogoyali damine k'o sababu ke lamagabaliya ye.

- Kolow ka moyali fana kuntaala be sumaya.
- Farikolo yorow be boli damine u dabo ko kan.

E - MULUKULI

1°) Ni sensabanakise ye farikolo yoro min lasoro o yoro te se ka lamaga bilen. O y'o mulukulen ye.

2°) Mulukuli be se ka sinsin cogo beɛ la.

A be se ka yoro minnu lasoro :

- Sen kelen
- Sen fila
- Sen kelen ni bolo kelen
- Sen fila ni bolo kelen
- Sen fila ni bolo fila

3°) Sensabana cogoya Mali kono :

- Senkelensa walima senfilasa de ka ca
- Senkelensa ni bolokelensa ka dogo
- Sen fila ni bolo fila ta ye fen kerengerennen ye. N'o don, ninakili temesiraw be lasoro bana in fe. O b'a to a ka gelen bana-bagato ka balo.

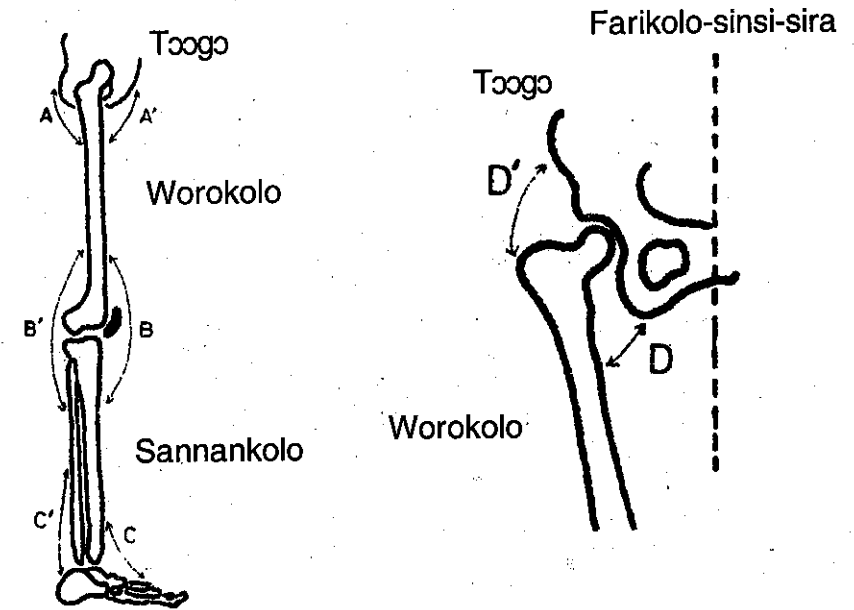
4°) A be se ka ke mulukuli in be ke fen dafalen, walima tokaje ye, farikolo yoro dow ma.

5°) Bukuru do lasoroli banakise fe, o be se :

- Ka ke ko dafabali ye. Fanga foyi te k'a la
- A be se ka ke ko dafalen ye. Nin te k'o yoro la.

6°) Kunngon fila fo ka se kunngon woro temenen ko ma, mulukuli be se ka ngoya kecogo caman be se ka k'o ngoyali la, ka d'a kan bana donni ka teli, nk'a boli ka suman. O ngoyali be se ka jo kalo danmado kofe, i n'a fo a be se ka to sen na fo san kelen ni san fila kono. Nka ni bana basigiwaati kuntaala be ka janya ka t'a fe, a keneyaliko garisege fana be dogoya, awa muluku be basigi kosɛbe.

F - MULUKUKU - BUKURU JALI - DABOLOYELEMA (Negen I et II)

1°) Ngoya siratige la, an be se k'a fo ko senw ka lamagali baju be bukuru sere 4 de la, minnu be baara ke 2-2 ngon fe.

- A ni A' bukuruw be woro ka lamagaliw lawaleya :
 - A' o be woro ka kuruli lawaleya.
 - A (woroba) o be woro bɔngonnani waleya.
- B ni B' be senw ka lamagaliw lawaleya :
 - B' o be sen kuruli lawaleya.
 - B o be sen bɔngonnani waleya.
- C ni C' bukuruw be senw ka lamagali waleya :
 - C' be sen sanna dugumanyanfan fe.
 - C be sen korota.
- D ni D' bukuruw woro ka lamagali misenw waleya :
 - D' be woro sama ka bɔ farikolo jɔsen na.
 - D be woro lasegin farikolo jɔsen na.

2°) Ni B bukuru fangatanyara sensabana fe, kunberokuru be kuru. A te se ka latilen. O be ke k'o sababu ke B' ka baara ye o

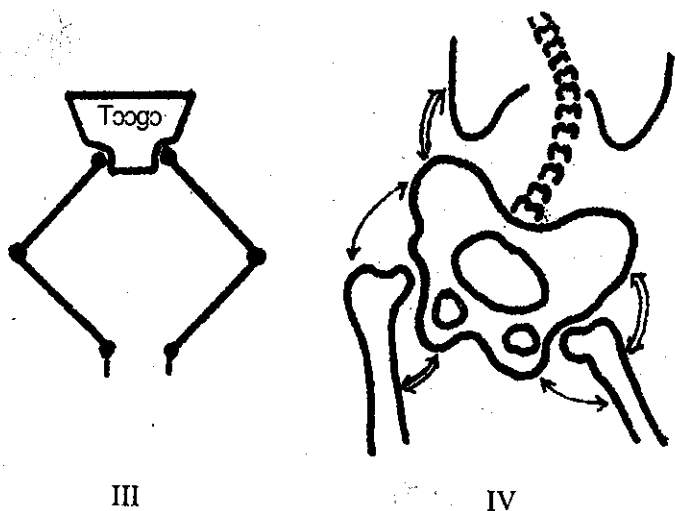
min jara lamagabaliya fe. Barisa B fanga ka dogo kosebe ni B' ta ye.

O de kanma, waati danmado kofe, B' bukuru be gelaya, a te se ka bo nogon na bilen. A be ja a yere kan.

Bana damine na banabagato tun te se k'a sen latilen a yere ye. Nka mogo were tun be se k'o k'a no na. Nka sisan, B' bukuru min tun ka kene bana damine na, o y'a yere lakuru. O bena ni sen ka bonogonnabaliya dakelen ye. Doonin doonin, sen ka bonogonnani be jo ka da B' bukuru ka latilenbaliya kan.

3°) A ni bukuruw de kerengerennenyalen don adamaden ka jonsenkan sabatili kanma, ka masoro u be soro ni senkala bali la ka kuru. A dun ka c'a la sensabana ka bukuru ronogotaw ye A ni B ani C ni D bukuruw de ye. Ni bana kera sen fila bee bukuru naani ninnu bee lasorofen ye, den be to ntoriyabolo kan. (Negen III). A worow be yoro janya nogon na, ani k'u kuru. A sen be kuru ani k'a senfaraw palanpalannen be to a no fe, kunnogon danmado kofe, sen be ja o bolo kan.

4°) Ni mulukuli kera sababu ye ka sen do don nogon na, wali-ma ka senw dabolo yelama, o be se ka na ni solo jengenni ye. O fana bena ni kokolo dabolo yelamani ye. (Negen IV).

↔ Bukuru barika dogoyalen sensabana fe

↔

II SENSABANA FURAKELI

A - SENSABANA LADONNI

• Fura te yen min be sensabana keneya. Nka an be se ka deme barikama don banabagato ma, kerengerennenyala a ka bana daminewaatiw la.

O deme dow ye :

- Tangansira tataw
- Farikololamaga ketaw
- Taamadege baaraw

A be fo o de ma ko banabagato ladonni.

• O ladonni o kuntaala ka jan.
- Furakeli gelen, sine 3 tile kono. O be to sen na kalo kelen fo kalo caman.

- Kolosili furakeli san kelen kono.

- Kolosili ni waati o waati segesegegeliw fo ka se san 14 ma.

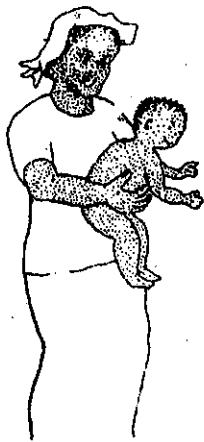
• Ni ladonni daminena jona ani k'a k'a noma, o ka kan k'a to dabolo yelamaw ka bali ani opereli nasiraw bee.

1°) Sensabana daminenen kura

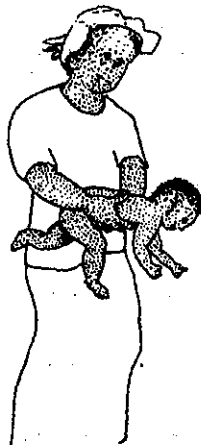
a) Bukuru lojuratow ninini

• O de ye baara gelenma ye (negen I ni II ka laje). Ni den sensabanato te se k'a woro bo nogon na, o b'a jira ko A bukuru de lasorola banakise fe. O be se ka na ni A' bukuru jali y'a yere kan.

N'a y'a soro denjenin don, a' b'a jaso ka girin k'a lada a nefefe (a neda ka ben dugukoloma). N'a sen kelen ma se o la ka lasaman ka ben a farikolo kuntilenna ma, nka n'a dulonnen tora, o b'a jira ko A bukuru de lasorola banakise fe (negen V ni VI). Ni woro de dun jengera ka bo farikolo kuntilenna koro, o b'a jira ko

V

VI

o bukuru de barika banna. O b'a to D' bukuru ka bɔnɔgɔnna tɛ se ka kɛ.

Den ladalen a kɔ kan, an b'a senw lakuru. Denba bɛ den kunberekuru fila kolonso nɔgɔn na n'a tɛgɛ fila ye. N'a y'a tɛgɛw bɔ yen, a ka c'a la kunberekuruw nɔrɔlen bɛ to nɔgɔn na. Misali la, ni kinife senkuru bɔra ka bin dilan kan, o b'a jira ko siga t'a la, k'o kunberekuru o de lasɔrɔla sensabana fɛ. (D bukuru) (Nɛgɛn VII ni VIII)

VII

VIII

labaaraliko kelen be se ka :

- Bukuru finenman lamaga, walasa u kana fangantanya ka t'a fe.
- Farikolo kuruyoro labaaara walasa u kana ja u yere kan.
- Ka bukuru kenemanw labaaara walasa u kana ja ka t'a fe.

Ladonni taasira jonjonw, fen min ye senw ta ye, o sinsinnen farikolo yoro ninnu de labaarali kan :

- Woro kuruyoro (nefe ni kofe ni kuntilenna)
- Kunberekuru kuruyoro
- Senkuru kuruyoro

baara be damine ni yoro maasibalenw lamagali ye donin-donin. Ni keneya kunbora, den yere be se k'a senw b'u nona donin-donin.

- Nin baaraw ka kan ka ke sine 3 tile konso. A keko kelen-kelen bae konso, labaarali be ke sine 30 fo sine 40.

• **Ka to k'a lajo a sen kan :** Baara folenw kelenw kun ye fen kelenpe de ye : ka se ka den lajo teliya la a senw kan. N'a ma se, a be se ka deme cogoya caman na o kadara konso.

- Dinga berebennen be sen dugu la, ka den lajo o konso.

Dinga yoro lafabali tow be lafa ni cencen ye.

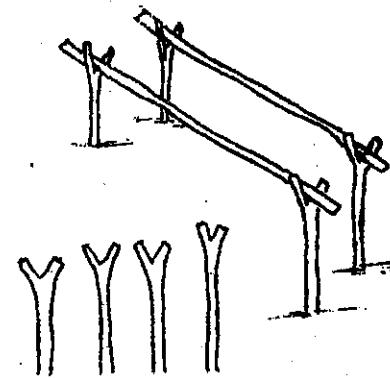
- Den be se ka lajo k'a seme kogo la.
- Den be se ka lajo k'a bolo fila da kolon na.
- Berenin do be lese k'o siri sen jojan fe senkala kofe ni fini konso kelen ye, walima finibolo do faralen ka bo fini were la.

- Fere caman werew be se ka soro den bangebaw fe fana...

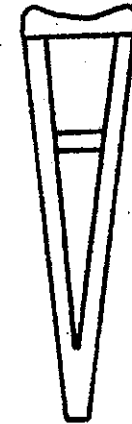
• **Ka den lataama :** Ni den sera k'a jo a senw kan don, an be se k'a lataamabaaraw damine. Fere caman be se ka ke o siratige fana na :

- Ntulomaw be se ka turu dugu ma k'u ben 2-2 ni bobere 2 ye minnu janya be metere 2 la fo metere 3 (negen IX).
- Denba bolo fila.
- Taamabere fila (negen X).

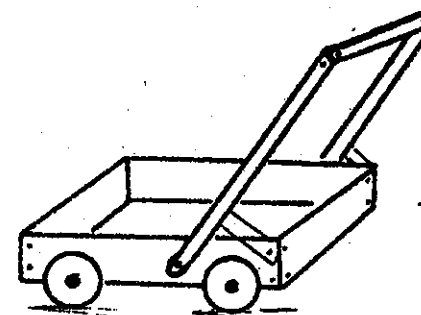
- Berenin gansan kelen walima fila
- Wotoronin (negen XI).

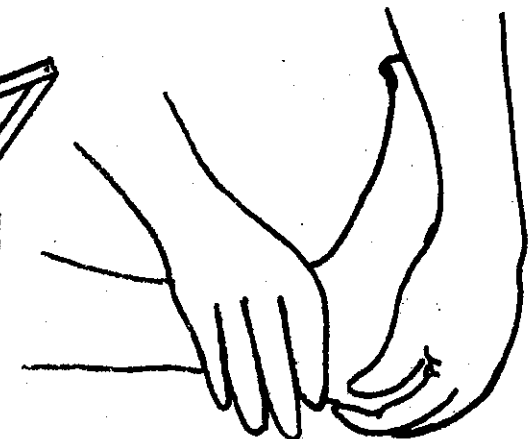
IX

X

XI

XII

2°) Sensabanato maa mulukulen korow

a) *Daboloylemaninw, walima senkelenmuluku.*

• Ka bukuru mulukulenw lamagaya, ni digidigili ye bolo caman kan, o b'a to bukuru be bo jigon na.

Misali la :

N'a y'a soro woro mulukulen de don ka da A' bukuru ronogoli kan, banabagato be lada a kono kan jiri do kan. A be siri ka ja solo hake la. O b'a soro kunberekuruw sinsinnen don kunkorodonna feren gelenman do kan. O be ke sije 1 fo sije 2 tile kono. A kelen-kelen bee kuntaala be sanga 30 soro.

- Sen mulukulen be sama-sama. O be ke ka taa dugumanfan fe, ka den senkuru bisilen to an bolo (naga XII)

• *Den be lataama* ni demenbere walima taamabere ye.

b) *Dabolo tinke juguya, walima senfilatije*

An b'an sago ta kacogo fila de la, o siratige la :

- Opereli walima demeninen labenni yoro kerengerennenw la

- Den mulukulenw ka wotoro moterintan walima moterima (sefawari dorome 16 000 fo 20 000).

B - FURAKELI COGOYA WEREW

1°) Dukonmogow ka ladonni

Du caman kono, den sen be digidigi ni ji kalan ye (furajiw), k'a digidigi ni ji kalan gansan ye, walima ni situlu ye, walima ni satulu ye. O ladonbaara ka kan ka sinsin barisa u be deme don den ka keneyako la. Nka, dan man kan ka k'u ma.

2°) Furabolaw ka furakeli

Furabola dow lakodonna don ni sensabanato furakeli konuman ye. A ka gelen mogo ka se k'a feta fo olu darokilisiw n'u ka furabotaw barika kan. Nka an te se ka siga don digidigili ni lasamani gelenw joyoro kan ani ladonsira werew u be minnu ke muluku keneyali siratige la walasa ka den lataama. Du kono ani sigida kono hakililatige ye hakili laminbasi jonjon ye minnu joyoro ka bon haali lojura keleli la.

3°) "Akupunktur"

O fana ye furakesira ye denmasa caman be se min tigilamogow bara n'u kan banabagatow ye. Ka d'a kono suyakow kan, mogo caman dalen b'a la. Nka yali a ka keneyasiraw b'an ka danaya sabati a kan wa ? Mogo be se k'i yere nininka o la, ka da karamogow yere ka kuma kan, walasa baara in ka sira soro, a wajibiyalen don a ka mademe ni ladonbaaraw ani labaarawalew ye.

KUNCALI

A - DUKONO LADONSIRAW

Den sensabanato furakeliyoro numan te teme a ka du kan, barisa a be keneya matarafa wele jonjon soro yen de.

O baara nafaw la, an be se ka ninu fo :

- Furakeli be damine bana kunbowaati i koro ;
- A ka gelen den ka fara a ba la a si hake o la : (kalo 6 ni kalo 18 ce).
- Den maboli waati janyali a bangebaw la, ka da o waati kuntaala janya kan. O fana ka gelen.
- Dogotoroso taa-ni-kasegin musaka caya be nogoya ni den be furake a bara.
- Den hakili te tije k'o sababu k'a maboli ye a somogow la.
- Du ka ko sebelama bee be nenabo du de kono,
- Den de dun ka dinenatige ko be sen na.
- Denmasaw sen be don den ka furakeli la, n'o be ke du kono.
- Dukonmogow be bo furakeli taabolo bee kala ma ani den ka keneya matarafasiraw o b'a to to-ka-je te soro furakeli la.

"Den te mogow kelen ta ye".

• Ni den be ka kolosi tile kuru kono, o b'a to a be don n'a ka keneya be ka sabati. O b'a to fana den ka lojura balakawuliyorow be sidon joona, k'u kunben.

• A b'a to dukonohere be sabati ani ka dudenw tin don jigon na, ni den lateteli y'a korow fe.

B - KENEYA TIGILAMOGOW JOYORO

Dukono ladonni te se ka ke sahaba ye cogo si la ka soro a ma ke keneya tigilamogow ka deme kono.

- U joyoro ka bon haali
- U joyoro sabatili be ka gelaya ka t'a fe.

U joyoro ka bon haali

Keneya tigilamogow ka kan ka nin baaraw ke :

- ka bana segesege ;
- ka bukuru lojuratoyalen pereperelatige ;
- ka baara ketaw dantige ka ben bana cogoya ma ;
- k'o baara waleyacogo nefe k'a pereperelatige ;
- ka baara ketaw waleyali kolosi n'a be k'a nema ;
- ka denbaya hakililasigi ani k'a latiminandiya baara ketaw waleyali la ;

U joyoro sabatili be ka gelaya

A te ye dogotoroya tigitigi walima bilasira-karamogo gansanya dakun danma na, nka dogotoro be ke mogow ye min be kunbenni ke nagali kono ; ka kuma sensabana kan ni jigisigi ye, ani ka baara ketaw bee nefe konuman ni timinandiya ye. Ale te ke mogow ye taa be ke waati bee ka min segere, nka ale de ben'a ka bana-bagatow segere, ka denba hakili sigi ani k'o ja sigi, ka masoro denba kelenpe de be se k'a den hakili sigi ani k'a deme a ka bana dimi kono, k'o basi. Dogotoro ye maa ye fana min be se ka mogow lamem munu kono i n'a fo mogow b'a lamem cogo min.

Dogotoro yere te mogow ye bilen min ka baara bennen be mogow keneyali danma ma an'u lataamabaga, nka, mogow don min be mogow deme adamadenya kono u k'u yerefurake ani k'u yrelataama.

"Ala mana maa ye magan min na, a b'i deme o la".

Samba Kulibali (Pierre Provoost)

BP E 2718 - Bamako

Telefon : 29 23 18

Bayelamabaga : Tumani Yalam Sidibe

Jamana baarada BP 2043 - Bamako